

Τέταρτη Ενότητα

Η Ελλάδα στον 19^ο αιώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

Η βασιλεία του Όθωνα – ο Ιωάννης Κωλέττης

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ειδικοί διδακτικοί στόχοι:

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1. Να κατανοήσουν την πολιτική και πολιτειακή κατάσταση που διαμορφώθηκε στο ελληνικό βασίλειο από την ίδρυσή του και μέχρι την έξωση του Όθωνα.
2. Να γνωρίσουν το ρόλο που διαδραμάτισαν σ' αυτή την περίοδο ο Όθωνας και ο Κωλέττης.
3. Να κατανοήσουν το περιεχόμενο του όρου «Μεγάλη Ιδέα».

Η περίοδος της βασιλείας του Όθωνα -ιδίως κατά τα πρώτα χρόνια- υπήρξε απολυταρχική. Σε αυτό συνέβαλαν πολλοί παράγοντες, όπως η απουσία Συντάγματος, το οποίο θα δέσμευε τον βασιλιά καθώς και η πιεστική ανάγκη για δημιουργία θεσμών και λειτουργιών, που έθιγαν την παραδοσιακή κοινωνική ζωή και οργάνωση των Ελλήνων. Η προσπάθεια για μετάβαση από το οθωμανικό διοικητικό σύστημα σ' ένα κρατικό μόρφωμα που προσιδίαζε στο ευρωπαϊκό πρότυπο, πραγματοποιήθηκε από τους Βαυαρούς, τόσο την Αντιβασιλεία όσο και τον ίδιο τον Όθωνα, συναντώντας όμως αντιδράσεις. Χωρίς συστηματική μελέτη των ελληνικών ιδιαιτεροτήτων, αντιγράφηκε πιστά το βαυαρικό διοικητικό σύστημα, γεγονός που προκάλεσε δυσφορία καθώς

Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

Οι Έλληνες είχαν διαφορετικές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές καταβολές.

Σχολιασμός πηγών και εικόνων

Πηγή 1. Οι καταγραφές των περιηγητών αποτελούν σημαντική πηγή για τη νεοελληνική Ιστορία. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα περιγράφεται η εμφάνιση και η ενδυμασία των Αθηναίων στα χρόνια του Όθωνα.

Πηγή 2. Στο κείμενο αυτό προβάλλεται η σπουδαιότητα της επανάστασης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και διατυπώνονται προτροπές, ώστε να μην τυγχάνει αυτή η ημερομηνία αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης. Ο Φαναριώτης ρομαντικός ποιητής και πεζογράφος Αλέξανδρος Σούτσος με το κείμενό του αυτό επιχειρεί να καταδείξει πως τα γεγονότα της 3^{ης} Σεπτεμβρίου ήταν μία ενέργεια του συνόλου σχεδόν του ελληνικού λαού, στρατιωτικών και πολιτών.

Πηγή 3. Στο παρατιθέμενο απόσπασμα από ομιλία του Κωλέττη διαφαίνεται καθαρά το περιεχόμενο της «Μεγάλης Ιδέας». Ο Κωλέττης, αφού πρώτα δηλώνει ρητά πως η Ελλάδα δεν ανήκει ούτε στην Ανατολή ούτε στη Δύση, τονίζει πως σκοπός της ύπαρξης του ελεύθερου κράτους θα πρέπει να είναι η ολοκλήρωση του έργου που άρχισε με την Επανάσταση του 1821, δηλαδή η απελευθέρωση όλων των Ελλήνων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Εικόνα 1. Η εκλογή του Όθωνα πραγματοποιήθηκε από τις προστάτιδες Δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία και ανακοινώθηκε στους Έλληνες. Ο υποψήφιος για τον ελληνικό θρόνο έπρεπε να είναι πρόσωπο που θα τηρούσε ίσες αποστάσεις και από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής.

Εικόνα 2. Ο Ιωάννης Κωλέττης ανήκει στις πλέον αμφιλεγόμενες προσωπικότητες του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα. Αρχηγός του Γαλλικού κόμματος, διετέλεσε πρωθυπουργός μετά την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και έως τον θάνατό του (1847). Σ' αυτόν οφείλεται ο όρος «Μεγάλη Ιδέα», με τον οποίο εκφράστηκε ο πόθος ολοκλήρου του ελληνισμού για απελευθέρωση και ενσωμάτωση στο ανεξάρτητο βασίλειο.

Εικόνες 3-4. Οι Έλληνες, παρότι δεν είχαν ουσιαστικό λόγο στην εκλογή του Όθωνα, εν τούτοις πανηγύρισαν τον ερχομό του. Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως η ενθρόνιση βασιλιά καθιστούσε το ελληνικό κράτος υπαρκτό και νόμιμο στη διεθνή σκηνή.

Εικόνα 5. Η σύσταση πανεπιστημίου αποτέλεσε μία από τις προτεραιότητες της βασιλείας του Όθωνα. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών ιδρύθηκε το 1837 με τέσσερις σχολές: θεολογική, φιλοσοφική, νομική και ιατρική.

Εικόνα 6. Η επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 υπήρξε μία από τις εκδηλώσεις της δυσaréσκειας των Ελλήνων απέναντι στον Όθωνα. Σ' αυτήν πρωταγωνίστησαν ήρωες του 1821, προερχόμενοι κυρίως από το χώρο του Γαλλικού και του Ρωσικού κόμματος, με προεξάρχοντα τον Μακρυγιάννη. Ο Όθωνας περικυκλώθηκε στα ανάκτορα (τη σημερινή Βουλή) από πλήθος λαού, με κύριο αίτημα την παραχώρηση Συντάγματος. Για τον λόγο αυτό και η παρακείμενη πλατεία ονομάστηκε πλατεία Συντάγματος.

Επιπλέον πηγές και εικόνες

«Καθιερώνοντας έτσι ουσιαστικά την κ α θ ο λ ι κ ή και –με μία σειρά άλλων διατάξεων– την άμεση ψηφοφορία για την ανάδειξη της Βουλής, η Εθνοσυνέλευση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου πρωτοπορούσε, σε σχέση με τα ισχύοντα στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες της εποχής.

Πιο συγκεκριμένα, την ίδια εποχή, ένας μόνο στους 12 Βρετανούς πολίτες είχε δικαίωμα ψήφου, ενώ στη Γαλλία, χάρη στους περιορισμούς της τιμηματικής ψήφου μόνο 170.000 πολίτες ψήφισαν σε συνολικό πληθυσμό 32 εκατομμυρίων κατοίκων. Η καθολική ψηφοφορία –του άρρενος βεβαίως πληθυσμού– στη μεν Γαλλία καθιερώθηκε σε μόνιμη βάση μετά το 1875, στο Βέλγιο το 1893, στη Νορβηγία το 1898, στην Αυστρία το 1907, στη Σουηδία το 1909, στην Ιταλία το 1912 και στην Αγγλία, την κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού, μόνο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο».

Ν. Αλιβιζάτος, *Εισαγωγή στην ελληνική συνταγματική Ιστορία*, Αθήνα 1981, σ. 66.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

Η βασιλεία του Γεωργίου Α' – ο Χαρίλαος Τρικούπης

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ειδικό διδακτικό στόχοι:

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1. Να κατανοήσουν τις αλλαγές στην πολιτική και πολιτειακή κατάσταση της χώρας μετά την ενθρόνιση του Γεωργίου Α'.
2. Να γνωρίσουν το ρόλο που διαδραμάτισαν σ' αυτή την περίοδο ο Γεώργιος Α' και ο Χαρίλαος Τρικούπης.
3. Να μάθουν για τις δύο πρώτες χρονικά εδαφικές επεκτάσεις του ελληνικού κράτους (Επάννησα, Θεσσαλία).

Τα περιορισμένα αρχικά όρια του ελληνικού κράτους (Πελοπόννησος, Στερεά, Κυκλάδες, Σποράδες) γρήγορα επεκτάθηκαν. Η Ελλάδα γνώρισε δύο εδαφικές επεκτάσεις στον 19^ο αιώνα. Η πρώτη υπήρξε η ένωση των Επτανήσων στον εθνικό κορμό, η οποία πραγματοποιήθηκε αναίμακτα, καθώς παραχωρήθηκαν από την Αγγλία στο ελληνικό κράτος με αφορμή την εκλογή του νέου βασιλιά Γεωργίου του Α'. Η δεύτερη επήλθε ως συνέπεια τόσο επαναστατικών αγώνων όσο κυρίως διπλωματικών χειρισμών. Πρόκειται για την ένωση της Θεσσαλίας και του νομού της Άρτας, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1881. Ήδη από το 1878, στο Συνέδριο του Βερολίνου, η ελληνική διπλωματία (πρωθυπουργός: Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, υπουργός Εξωτερικών: Θεόδωρος Δηλιγιάννης) είχε πετύχει την εξασφάλιση παραχωρήσεων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ως αντάλλαγμα για τη στήριξη της χώρας κατά τις συγκρούσεις της Πύλης με τις σλαβικές εθνότητες των Βαλκανίων και την ίδια τη Ρωσία (1875-1878). Μετά από επίπονες διαπραγματεύσεις, που διήρκεσαν τρία χρόνια, η Ελλάδα πέτυχε μερική, έστω, ικανοποίηση των απαιτήσεών της.

Σχολιασμός πηγών και εικόνων

Πηγή 1. Με το ψήφισμα αυτό η Βουλή των Επτανήσων κηρύσσει πανηγυρικά τη διάλυση της Επτανήσου Πολιτείας και την ένωση με την μητέρα Ελλάδα. Το 1863 έληξε για τα Ιόνια Νησιά η περίοδος της βρετανικής κυριαρχίας. Τα Επάννησα ενσωματώθηκαν στο ελληνικό βασίλειο, αποτελώντας το δυτικότερο τμήμα του εθνικού κορμού.

Πηγή 2. Στο άρθρο αυτό εκθέτονται τα πλεονεκτήματα της κατασκευής του Ισθμού της Κορίνθου, του πιο σύνθετου ίσως τεχνικού έργου που υλοποιήθηκε στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα.

Εικόνα 1. Η παραχώρηση των Ιονίων Νήσων από τη Μεγάλη Βρετανία στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε στα 1864 και χαρακτηρίστηκε ως «προίκα» που έδωσαν οι Άγγλοι στον αγγλόφιλο βασιλιά Γεώργιο Α΄. Στην πραγματικότητα η διοίκηση των Επτανήσων, που οι Άγγλοι κατείχαν από το 1815, είχε καταστεί ασύμφορη. Έτσι αποφασίστηκε η παραχώρησή τους στην Ελλάδα, η οποία απέφερε και την ενίσχυση της αγγλόφιλης μερίδας στην ελληνική κοινή γνώμη.

Εικόνα 2. Ο Γεώργιος Α΄ έγινε δεκτός στην Ελλάδα με ανακούφιση, καθώς ο ερχομός του σήμανε μία νέα αρχή για το ελληνικό βασίλειο. Υπήρξε ο μακροβιότερος βασιλιάς του νεοελληνικού κράτους, κυρίως λόγω της προσαρμοστικότητας και του σπάνιου πολιτικού αισθητηρίου που διέθετε. Σε αντίθεση με τον προκάτοχό του Όθωνα, που επιχείρησε να κάνει τους Έλληνες να μοιάσουν στους Βαυαρούς, ο Γεώργιος Α΄ προσπάθησε να γίνει ο ίδιος Έλληνας.

Εικόνα 3. Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου υπήρξε τεράστιο τεχνικό επίτευγμα της εποχής (τέλη 19^{ου} αιώνα) και από τα ουσιαστικότερα έργα που οραματίστηκε ο Χαρίλαος Τρικούπης.

Εικόνες 4-5. Η οικονομική πολιτική του Τρικούπη αποτέλεσε την «αχιλλείο πτέρνα» του, καθώς, παρά το γεγονός πως επικέντρωσε σ' αυτήν το βάρος των προσπαθειών του, η χώρα οδηγήθηκε σε πτώχευση μπαίνοντας σε επιτήρηση.

Επιπλέον πηγές και εικόνες

Η προκήρυξη του βασιλιά Γεωργίου Α΄ προς τον ελληνικό λαό (19 Οκτωβρίου 1863)

«Έλληνες,

Αναβαίνων του θρόνου, εφ' ον με εκάλεσε η ψήφος υμών, αισθάνομαι την ανάγκην, όπως απευθύνω υμίν λόγους τινάς. Ούτε δεξιότητα ούτε νουν δοκιμασμένον φέρω εις υμάς προσόντα τοιαύτα ουδέ να προσδοκάτε εδύνασθε από της ηλικίας μου. Αλλ' όμως φέρω υμίν πεποίθησιν και αφοσίωσιν ειλικρινή, μετά βαθείας πίστεως εις την εν τω μέλλοντι ταυτότητα της τύχης ε-

Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

μού τε και υμών. Υπόσχομαι υμίν ν' αφιερώσω την ζωήν μου σύμπασαν υπέρ της ευτυχίας υμών. Ου μόνον θέλω σεβασθή και τηρήσει τους Νόμους υμών και προπάντων το Σύνταγμα, τον ακρογωνιαίον λίθον του νέου ελληνικού πολιτεύματος, αλλά θέλω σεβασθή και θέλω ασκηθή, όπως αγαπώ τους θεσμούς υμών, τα ήθη και την γλώσσαν υμών, παν ό,τι υμείς αυτοί λατρεύετε, ως ήδη αγαπώ υμάς αυτούς. Παρακαλέσω δε τους αρίστους και δεξιότατους των παρ' υμίν ανδρών, ίνα συνταχθώσι περί εμέ, χωρίς να εμβλέψωσιν εις προγενεστέρας πολιτικές διαφοράς. Τη νοήμονι και πεφωτισμένη συναγωγή αυτών θέλω προσπαθήσει, όπως αναπτύξω τα παντοειδή αγαθά σπέρματα και τους υλικούς πόρους, ους παρέχει η ωραία πατρίς υμών και εμού γενομένη εφ' εξής. Ο σκοπός της φιλοδοξίας μου έσεται ούτος, να καταστήσω την Ελλάδα, εφ' όσον απ' εμού εξήρτηται, πρότυπον βασιλείου εν τη Ανατολή. Ο Παντοδύναμος, ισχυρός εν τη ασθενεία αναδεικνύμενος, χειραγωγήσει με εν ταις προσπαθείαις μου· είθε μηδέποτε επιτρέψει, όπως λησμονήσω τας πανδήμους υποσχέσεις ας έδωκα σήμερα. Επί τούτοις ικετεύω τον Θεόν ημών, ίνα σκέπη ημάς υπό την αγίαν και σωτήριον σκέπην αυτού.

Γεώργιος».

Σπ. Β. Μαρκεζίνης, Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τόμ. 8' (Η Συνταγματική Βασιλεία, 1863-1909), Αθήνα 1966, σσ. 13-14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.**Επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία και την Κρήτη**

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**Ειδικό διδακτικό στόχοι:**

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1. Να κατανοήσουν τον ανεπίσημο χαρακτήρα των αλυτρωτικών προσπαθειών του ελληνικού κράτους κατά τον 19^ο αιώνα και τους λόγους που τον επέβαλλαν.
2. Να μάθουν πότε και σε ποια συγκυρία εκδηλώθηκαν τα κυριότερα επαναστατικά κινήματα στις αλύτρωτες περιοχές.
3. Να κατανοήσουν πως στην περιοχή της Μακεδονίας η γλώσσα από μόνη της δεν συνιστά παράγοντα εθνοτικής διάκρισης.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα το ελληνικό κράτος λόγω της οικονομικής αδυναμίας του, της εδαφικής καχεξίας και της διεθνούς συγκυρίας δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπίσει στρατιωτικά την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε έναν διμερή πόλεμο. Για τον λόγο αυτό, η «Μεγάλη Ιδέα» προωθήθηκε μέσω της υποκίνησης ή συχνότερα της ενίσχυσης των διαφόρων επαναστατικών κινήματων που οργανώνονταν από τους αλύτρωτους αδελφούς. Η Κρήτη και η Μακεδονία πρωτοστάτησαν σε τέτοιου είδους ενέργειες, ενώ άλλες ελληνικές περιοχές όπως η Ήπειρος, η Θράκη, η Μικρά Ασία, ο Πόντος και η Κύπρος, λόγω δυσμενέστερων συνθηκών, δεν μπόρεσαν να ακολουθήσουν, παρά την αταλάντευτη θέληση των Ελλήνων κατοίκων τους για ένωση με το ελληνικό κράτος. Στα κινήματα αυτά συμμετείχαν ελληνόφωνοι, σλαβόφωνοι και βλαχόφωνοι εθελοντές αποδεικνύοντας έτσι με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο πως η προσωπική βούληση και όχι η γλώσσα αποτελούσε κατά τον 19^ο αιώνα το πιο ασφαλές τεκμήριο της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων.

Τα επαναστατικά αυτά κινήματα εκμεταλλεύθηκαν τους πολέμους, στους οποίους ενεπλάκη η Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς τότε κρίθηκε πως ήταν περισσότερο πιθανό να ευδοκιμήσουν. Πέρα από τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878, που αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο και ο οποίος βοήθησε στην ευόδωση των προσπαθειών για ένωση της Θεσσαλίας με τον εθνικό κορμό, σημαντικές ελπίδες είχε γεννήσει στους Έλληνες, είκοσι περίπου χρόνια νωρίτερα, ο Κριμαϊκός Πόλεμος. Πρόκειται για τον πό-

Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

λεμο που ξεκίνησε το 1853 ανάμεσα στη Ρωσία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γρήγορα έγινε σαφές πως η Πύλη θα έχανε τον πόλεμο με πιθανή συνέπεια την υπαγωγή της Κωνσταντινούπολης σε ρωσικό έλεγχο, πράγμα που θα ανέτρεπε τις ισορροπίες ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Έτσι, η Αγγλία και η Γαλλία πήραν το μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επιχειρώντας να υπονομεύσουν τα ρωσικά συμφέροντα. Ο πόλεμος έληξε το 1856 με μεγάλη ήττα της Ρωσίας, η οποία αναγκάστηκε να αποδεχθεί ταπεινωτικούς όρους από τους νικητές.

Όπως ήταν φυσικό, η ελληνική κοινή γνώμη υποδέχθηκε με ενθουσιασμό την κήρυξη του νέου ρωσοτουρκικού πολέμου, θεωρώντας πως είχε έρθει η ώρα να κηρύξει και η Ελλάδα τον πόλεμο στην Τουρκία. Όμως, οι Αγγλογάλλοι δεν ήταν διατεθειμένοι να επιτρέψουν κάτι τέτοιο. Παρά τις διαβεβαιώσεις του Όθωνα και της ελληνικής κυβέρνησης πως δεν ετίθετο ζήτημα συμμετοχής της Ελλάδας στον πόλεμο, γαλλικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στον Πειραιά και τον κατέλαβαν με σκοπό να εξασφαλίσουν την ελληνική ουδετερότητα. Η γαλλική κατοχή του Πειραιά κράτησε μέχρι το 1857.

Σχολιασμός πηγών και εικόνων

Πηγή 1. Στο παραπιθέμενο κείμενο γίνεται λόγος για την αυτονομία μέρηνα του ελληνικού κράτους για τον ελληνισμό στο σύνολό του, τόσο δηλαδή για τον κατοικούντα στο ανεξάρτητο βασίλειο όσο και για τον διαβιούντα υπό οθωμανική κυριαρχία.

Πηγή 2. Σ' αυτή τη διαμαρτυρία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Στρώμνιτσας εκφράζεται το ελληνικό φρόνημα των κατοίκων, οι οποίοι θεωρούν τους εαυτούς τους απογόνους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και ως εκ τούτου, επιθυμούν η Μακεδονία να ενωθεί με το ελληνικό κράτος και όχι με τη Βουλγαρία, όπως προέβλεπε η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου.

Πηγή 3. Στην επιστολή του αυτή, ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος εξηγεί τη σημασία του όρου «ελληνισμός της Μακεδονίας». Λόγω της αδυναμίας να οριστεί αυτός με βάση τη γλώσσα, υποστηρίζει πως Έλληνες είναι όσοι από τους κατοίκους ανήκουν στο ποίμνιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αντίθετα, όσοι δέχονταν τους εξαρχικούς ιερωμένους (δηλαδή της βουλγαρικής εκκλησίας - εξαρχίας), λογίζονταν ως Βούλγαροι.

Εικόνα 1. Ο Λευκός Πύργος αποτελεί το κατεξοχήν σύμβολο της πρωτεύουσας της Μακεδονίας, της Θεσσαλονίκης.

Εικόνες 2-3. Η Κρητική Επανάσταση του 1866-1869 προκάλεσε συγκίνηση σε Έλληνες και ξένους. Ιδίως η ηρωικότερη στιγμή της, το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου, ενέπνευσε τη λαϊκή αλλά και την έντεχνη Μούσα.

Εικόνα 4. Το επαναστατικό κίνημα στη Μακεδονία στα 1878 μπορεί να μην οδήγησε στην ένωση της περιοχής με την Ελλάδα, αλλά αποτέλεσε σαφή ένδειξη για τις προθέσεις των Μακεδόνων. Σημαντική υπήρξε η συμβολή του κλήρου.

Επιπλέον πηγές και εικόνες

1. Υπόμνημα του υπουργού Εξωτερικών Σπυρ. Βαλαωρίτη προς τον Έλληνα πρόξενο στα Χανιά Ν. Σακόπουλο (16 Απριλίου 1866)

«Εἰς τὴν παρούσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἐν Ἑυρώπῃ καὶ Ἀνατολή, παν Κίνημα ἀπερίσκεπτον ἐν Κρήτῃ ἐστὶ ἀναμφιβόλως καταστρεπτικόν. Οἱ Κρήτες πρέπει μεγάλως νὰ προσέξωσι μὴ παρασυρθῶσι εἰς Κίνημά τι τοιοῦτον, εἴτε ἐκ κακῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῆς Ἑυρώπης, εἴτε ἐξ ἀσυνέτων συμβουλῶν καὶ προτροπῶν ἀνθρώπων ἀνυπομόνων καὶ ἐξημμένων».

2. Ἡ στάση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπέναντι στὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1866

«Ἡ ἐνῶσις τῆς Νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος», ἔγραφεν ὁ ἀρχικαγγελάριος τῆς Ρωσίας πρὸς τοὺς παρὰ τὰς αὐλαῖς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρεσβευτὰς, «εἶνε ἡ μόνη ἀσφαλῆς καὶ ὀριστικὴ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ἐάν αἱ Δυνάμεις δὲν ἀποδέχονται τὴν ριζικὴν ταύτην θεραπείαν, προτείνετε τὴν ἰδρυσὶν αὐτονομίας ὡς μεταβατικὸν πρὸς τὴν ἐνῶσιν σταθμὸν». Ἡ Ἀγγλία ἀπεποιήθη νὰ συζητήσῃ τὸ περὶ ἐνώσεως ζήτημα ἀλλὰ συμφώνησε μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν Δυνάμεων πρὸς εἰσαγωγὴν αὐτονόμου πολιτεύματος».

Ι. Σκαλτσούνη, Απομνημονεύματα αναφερόμενα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Κρήτης, Χανιά 1900, σ. 14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

Η Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ειδικοί διδακτικοί στόχοι:

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1. Να κατανοήσουν την πολιτική και πολιτειακή κατάσταση που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα από το 1864 έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα.
2. Να γνωρίσουν το ρόλο που διαδραμάτισαν σ' αυτή την περίοδο οι δύο κυρίαρχες πολιτικές φυσιογνωμίες, ο Χαρίλαος Τρικούπης και ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης.
3. Να μάθουν για τον πόλεμο του 1897.
4. Να μάθουν για το γλωσσικό ζήτημα.

Η πτώχευση του 1893 οδήγησε τους δανειστές της χώρας να ζητήσουν την επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου, τον οποίο βέβαια η ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε. Η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας αποτέλεσε μία από τις αιτίες της ήττας της Ελλάδας στον ατυχή πόλεμο του 1897. Μετά από αυτόν όμως και προκειμένου να χορηγηθεί δάνειο από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ώστε να καταβληθεί η πολεμική αποζημίωση που απαίτησε η Υψηλή Πύλη για να αποχωρήσει από τη Θεσσαλία, η χώρα αναγκάστηκε τελικά να αποδεχθεί τον διεθνή οικονομικό έλεγχο. Στα σημαντικά εσωτερικά προβλήματα της περιόδου εντάσσονται τόσο η ληστεία όσο και η διαμάχη δημοτικιστών και καθαρευουσιάνων. Ο λογοτέχνης Γιάννης Ψυχάρης ξεχώρισε ανάμεσα στους υπέρμαχους της δημοτικής καθώς και ο ομότεχός του Εμμανουήλ Ροΐδης.

Σχολιασμός πηγών και εικόνων

Πηγή 1. Σ' αυτό το απόσπασμα από άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη στον Τύπο της εποχής αναλύεται ένα από τα πλεονεκτήματα της αρχής της δεδηλωμένης, που είναι η αναγκαστική επιβολή συναίνεσης ανάμεσα στα κόμματα. Η αρχή της δεδηλωμένης συνίσταται στο να σχηματίζει κυβέρνηση το κόμμα που έχει κάθε φορά τη δεδηλωμένη πλειοψηφία στη Βουλή. Μέχρι το 1875, οπότε η αρχή αυτή έγινε δεκτή από τον Γεώργιο Α', ουσιαστικά οι κυβερνήσεις διορίζονταν από τον βασιλιά.

Πηγή 2. Η κορινθιακή σταφίδα στάθηκε το βασικό προϊόν της πελοποννησιακής γεωργίας κατά τον 19^ο αιώνα. Σχεδόν το σύνολο της παραγωγής κατέληγε στην Αγγλία, όπου χρησιμοποιείτο στις πουτίγκες.

Πηγή 3. Και στον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 προσήλθαν Φιλέλληνες, προκειμένου να πολεμήσουν στο πλευρό του ελληνικού στρατού. Εβδομήντα περίπου χρόνια μετά την Επανάσταση του 1821, ο φιλελληνισμός διατηρούνταν ακόμη στην Ευρώπη.

Εικόνα 1. Η ληστεία αποτελούσε σημαντικό πρόβλημα για το ελληνικό κράτος καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Ουσιαστικά, οι ληστρικές επιθέσεις περιορίστηκαν δραστικά κατά τον 20^ο αιώνα.

Εικόνα 2. Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 υπήρξε πραγματικά ολέθριος για το ελληνικό στράτευμα, το οποίο βρέθηκε απροετοίμαστο και είχε μεγάλες απώλειες.

Εικόνα 3. Ο Γιαννούλης Χαλεπάς είναι ίσως ο σημαντικότερος γλύπτης της νεότερης Ελλάδας. Η «Κοιμωμένη» υπήρξε το πιο διάσημο γλυπτό του.

Εικόνα 4. Ο Νικοφόρος Λύτρας είναι ένας από τους σημαντικότερους Έλληνες ζωγράφους. Σπούδασε στη Βασιλική Ακαδημία Καλών Τεχνών της Βαυαρίας. Εμπνεύσθηκε κυρίως από την ελληνική μυθολογία και την ελληνική ιστορία. Τα «κάλαντα» αποτελούν ίσως τον πιο χαρακτηριστικό πίνακά του.

Εικόνα 5. Μία διαφορετική εικόνα της Αθήνας. Έναν αιώνα πρωύτερα επικρατούσαν άλλοι ρυθμοί και άλλα δεδομένα ζωής στην ελληνική πρωτεύουσα.

Εικόνα 6. Στον πίνακα εικονίζονται ορισμένοι από τους σπουδαιότερους ποιητές της εποχής, οι οποίοι αποτελούσαν και τον πυρήνα της Νέας Αθηναϊκής Σχολής.

Επιπλέον πηγές και εικόνες

1. «Αλλά τίνα σκοπόν επιδιώκει ο κ. Τρικούπης; Ποίον είνε κυρίως το συμφέρον της Ελλάδος; Η εις Μακεδονίαν επέκτασις, η κατάληψις της Κρήτης, η ίδρυσις μεγάλου βασιλείου ελληνικού επί των τουρκικών ερειπίων. Αλλά μετά της τριπλής συμμαχίας ή της Ρωσσίας θα συμβαδίση; Το μέλλον θα διαλύση πολλά όνειρα, και η πολιτική της σήμερον, θα αλλάξη κα-

Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

τά τας περιστάσεις. Αλλ' εάν ο κ. Τρικούπης βλέπη μακράν δεν παραβλέπει και την πολιτικήν της ημέρας. Πιθανόν σχέδιον της Ρωσσίας να είνε ο αναπόδραστος ελληνικός πόλεμος· ώστε συμφέρον της ελληνικής κυβερνήσεως είνε να περιποιήται την μέλλουσαν αυτής σύμμαχον».

Άρθρο από τον ημερήσιο Τύπο (1889) στο: *Περί Χαριλάου Τρικούπη*, τόμ. Δ', Αθήνα 1909, σ. 236.

2. Η έναρξη των εργασιών της Βουλής κατά τον 19^ο αιώνα

«Τη 10 και 1/4 άρχεται η τέλεσις του αγιασμού και μετ' ολίγον οι ήχοι της μουσικής αναγγέλλουσι την έλευσιν του κ. πρωθυπουργού. Ο κ. Τρικούπης τότε εισέρχεται παρακολουθούμενος υπό των υπουργών κ.κ. Σιμπούλλου, Θεοτόκη, Σκουλούδη και Δραγούμη και μετ' αυτών πλήθος άλλο.

Τελειώνει ο αγιασμός και ο πρωθυπουργός κ. Τρικούπης ανελθών εις το βήμα αναγινώσκει το Βασιλικόν Διάταγμα δι' ου κηρύσσεται η έναρξις της Β' Συνόδου, της ΙΓ' βουλευτικής περιόδου.

Ζωηραί ζητωκραυγαί αντηχούν αμέσως από της αιθούσης της Βουλής και από των θεωρείων, άτινα είχαν πληρωθή ήδη».

Άρθρο από τον ημερήσιο Τύπο (1892) στο: *Περί Χαριλάου Τρικούπη*, τόμ. Η', Αθήνα 1911, σ. 334.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.**Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, ακμαία ελληνικά κέντρα**

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**Ειδικοί διδακτικοί στόχοι:**

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1. Να μάθουν σχετικά με την πνευματική κίνηση των Ελλήνων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο αιώνα.
2. Να γνωρίσουν τέσσερις από τις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με ισχυρή παρουσία Ελλήνων: τη Θράκη, τη Μικρά Ασία, τον Πόντο και την Καππαδοκία.

Ο υπόδουλος ελληνισμός συνέχισε κατά τον 19^ο αιώνα τη διαβίωσή του στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, γνωρίζοντας σημαντική ανάπτυξη και ενισχύοντας την πολιτισμική του ταυτότητα. Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες για τους Έλληνες υπηκόους του σουλτάνου βελτιώθηκαν και μεγάλο μέρος της οικονομικής ζωής της Κωνσταντινούπολης και των υπολοίπων αστικών κέντρων της σουλτανικής επικράτειας στη Θράκη, στη Μικρά Ασία και στον Πόντο πέρασε στα χέρια Ελλήνων επιχειρηματιών.

Σχολιασμός πηγών και εικόνων

Πηγή 1. Στο απόσπασμα του Ευρωπαίου περιηγητή του ύστερου 19^{ου} αιώνα αποδίδεται η εντύπωση που αποκόμιζαν οι ξένοι από τους Έλληνες της Σμύρνης.

Πηγή 2. Από την αναφορά του Βρετανού διπλωμάτη καθίσταται σαφές πως οι Έλληνες του Πόντου υφίσταντο κακομεταχείριση από πλευράς των τουρκικών αρχών. Επίσης, διαφαίνεται και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στη Ρωσία και την Αγγλία για την προστασία τους.

Εικόνες 1-2. Η Τραπεζούντα υπήρξε το αδιαμφισβήτητο πολιτικό και πνευματικό κέντρο του ποντιακού ελληνισμού. Το «Φροντιστήριο» της Τραπεζούνας αποτέλεσε ένα από τα κορυφαία εκπαιδευτήρια στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Εικόνα 3. Η Προύσσα σε καρτ-ποστάλ του 19ου αιώνα, υπήρξε πόλη με πολυάριθμο ελληνικό στοιχείο.

Επιπλέον πηγές και εικόνες

1. **Μαρτυρία κρυπτοχριστιανού του Πόντου**

«Είχαμε στο σπίτι κρυφά ντουλάπι με εικόνες και καντήλες. Όταν θυμιάζαμε κλείναμε τις πόρτες... κρατούσαμε ολόκληρη τη νηστεία... Κρυφά πηγαίναμε στην εκκλησία... Φέρναμε ύψωμα στο σπίτι. Την τουρκική θρησκεία μας τη μάθανε στο τουρκικό σχολείο... Θυμάμαι σαν όνειρο που μας πήγαινε η μητέρα στο σκοτεινό δωμάτιο που είχαμε τις εικόνες και προσευχόμασταν. Πριν πεθάνει ο άρρωστος καλούσαμε τον παπά να τον μεταλάβει. Τον κηδεύαμε στα τουρκικά, ερχόταν ο μουλάς. Κρυφά κάναμε τα μνημόσυνα, τρίτα, σαράντα, εξάμηνα, χροναίο. Κόλυβα κάναμε κρυφά».

Φ. Κουτσουπιάς, *Η πνευματική αναγέννηση του Ποντιακού Ελληνισμού*, Αθήνα 2002, σσ. 116-117.

2. **Ο Παΐσιος Καισαρείας (1832-1871) για την πνευματική κατάσταση των Ελλήνων της Καππαδοκίας**

«Ο Παΐσιος αναφέρει πως όχι μόνο στα τέλη του 18^{ου} αιώνα η πνευματική κατάσταση της Καππαδοκίας ήταν απελπιστική, αλλά ότι και το 1850 σε 18.000 ορθόδοξες οικογένειες σε σύνολο 90.000 των επαρχιών Καισαρείας, Ικονίου, Άγκυρας, Αμάσειας και Πισιδίας μόλις οι 3.000 μιλούσαν ρωμέικα και ούτε οι μισές από αυτές δεν ήξεραν γραφή και ανάγνωση. [...] Η διδασκαλία της ελληνικής όμως σταθεροποίησε τη γλώσσα αυτή στους πληθυσμούς που την είχαν κρατήσει το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, που δεν ήταν και λίγοι αφού 25 οικισμοί στη μητρόπολη της Καισαρείας σε σύνολο 51 ήταν ελληνόφωνοι και 23 σε σύνολο 43 στη μητρόπολη Ικονίου».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', σ. 432.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Η κρίση στα Βαλκάνια

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ειδικοί διδακτικοί στόχοι:

Οι μαθητές επιδιώκεται:

1. Να κατανοήσουν τις επιπτώσεις του βουλγαρικού εθνικισμού για την Ελλάδα κυρίως αναφορικά με τη Μακεδονία και τη Θράκη.
2. Να μάθουν για τις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος του 1878) και του Βερολίνου (Ιούλιος του 1878) και τους όρους τους που αφορούσαν την Ελλάδα.
3. Να μάθουν για την Ανατολική Ρωμυλία και την τύχη της.

Στο υπόβαθρο των βαλκανικών εξεγέρσεων του 1875 και του συνακόλουθου ρωσοτουρκικού πολέμου του 1877-1878 βρισκόταν μία ιδιότυπη μορφή διακρατικού εθνικισμού, ο πανσλαβισμός. Πρόκειται για τη θεωρία που θέλει τους σλαβικούς λαούς της Βαλκανικής να έχουν κοινά συμφέροντα με το μεγαλύτερο σλαβικό έθνος, το ρωσικό. Έτσι, ενωμένοι όλοι οι σλαβικοί λαοί θα έπρεπε να επιδιώξουν την κυριαρχία τους στην Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, επιδίωξη βεβαίως που έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντα του ελληνισμού, ιδιαίτερα στη Μακεδονία, την οποία εποφθαλμιούσε η Βουλγαρία. Απέναντι σε αυτήν την πρόκληση, η ελληνική κυβέρνηση, με την προτροπή και των Αγγλογάλλων που επίσης απειλούνταν από μία μονομερή κυριαρχία της Ρωσίας επί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προσέγγισε διπλωματικά την Πύλη, προτιμώντας να παραμείνει η Μακεδονία οθωμανική κτήση παρά να καταστεί βουλγαρική, με απώτερο στόχο βέβαια τη μελλοντική ένωσή της με την Ελλάδα.

Σχολιασμός πηγών και εικόνων

Πηγή 1. Στο άρθρο του αυτό ο Χαρίλαος Τρικούπης υπερασπίζεται τη «Μεγάλη Ιδέα», θεωρώντας πως είναι ο βασικότερος λόγος ύπαρξης του ελληνικού κράτους. Η ανάκτηση των αλύτρωτων εδαφών με ελληνικό πληθυσμό αναγάζεται σε προτεραιότητα, χωρίς ωστόσο να καταπατάται το διεθνές δίκαιο.

Πηγή 2. Ο Βρετανός υπουργός των Εξωτερικών εκτιμά πως επίκειτο η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εκφράζοντας μία άποψη που συμμερίζονταν αρκετοί Ευρωπαίοι στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

Πηγή 3. Ο Βρετανός πολιτικός συμφωνεί με τις επιδιώξεις και τα αιτήματα των Ελλήνων για ανάκτηση των αλύτρωτων περιοχών με συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς.

Εικόνες 1-2. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος του 1878) προέβλεπε την ίδρυση αυτόνομου βουλγαρικού κράτους με εκτεταμένα σύνορα, υιοθετώντας πλήρως τις βουλγαρικές αξιώσεις για τη Μακεδονία. Ωστόσο, η συγκεκριμένη συνθήκη έμεινε στα χαρτιά και δεν πρόλαβε να εφαρμοστεί. Μετά από λίγους μήνες αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος του 1878), με την οποία η Βουλγαρία περιοριζόταν σημαντικά και έχανε μεταξύ άλλων εδαφών και την διεκδικούμενη Μακεδονία.

Εικόνα 3. Η γελοιογραφία παρουσιάζει τις Μεγάλες Δυνάμεις να έχουν μπλεχτεί στο κουβάρι του Ανατολικού Ζητήματος, που αποτέλεσε για δύο και πλέον αιώνες το πλέον ακανθώδες ζήτημα της διεθνούς πολιτικής. Το ζήτημα συνίστατο στην κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στο πώς οι Μεγάλες Δυνάμεις θα κατόρθωναν να συμφωνήσουν στη «μοιρασιά» της κληρονομιάς της, χωρίς να περιέλθουν σε πόλεμο μεταξύ τους.

Επιπλέον πηγές και εικόνες

1. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος 1878) και η «Μεγάλη Βουλγαρία»

«Το πιο αμφιλεγόμενο τμήμα της συνθήκης αφορούσε την ίδρυση αυτόνομης βουλγαρικής ηγεμονίας, η οποία θα περιλάμβανε περιοχές από το Δούναβη ως το Αιγαίο και από τη Μαύρη Θάλασσα ως το Δρίνο ποταμό και τις λίμνες Πρέσπες και Αχρίδα. Έξω από τα σύνορα της βουλγαρικής ηγεμονίας θα παρέμεναν μόνο η περιοχή της Θράκης –νότια της Ροδόπης και ανατολικά του Πόρτο-Λάγο, η Χαλκιδική, η πόλη της Θεσσαλονίκης –με μια στενή περίμετρο- και τα μακεδονικά εδάφη νότια του Αλιάκμονα. Αυτό σήμαινε ότι πόλεις της Μακεδονίας με συντριπτική πλειοψηφία ελληνικού πληθυσμού, όπως οι Σέρρες, η Καβάλα, η Στρώμνιτσα, η Έδεσσα, το Μοναστήρι, η Φλώρινα, η Καστοριά κ.ά., περιέρχονταν στη βουλγαρική ηγεμονία».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', σ. 344.

2. Η Βουλγαρία στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878)

«Η τελική ρύθμιση προέβλεπε τη σύσταση αυτόνομης βουλγαρικής ηγε-

μονίας βορείως του Αίμου, στην οποία περιλήφθηκαν η επαρχία της Βάρνας στα ανατολικά και της Σόφιας στα δυτικά. Στα νότια της ηγεμονίας ιδρύθηκε αυτόνομη επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας υπό την επωνυμία Ανατολική Ρωμυλία. Το νότιο σύνορο της νέας επαρχίας άρχιζε στη Μαύρη Θάλασσα, στα νότια της Σωζοπόλεως, ακολουθούσε την οροσειρά της Ροδόπης, για να στραφεί προς βορρά ώσπου να συναντήσει τα σύνορα της βουλγαρικής ηγεμονίας στο ύψος των πηγών του Νέστου. Η οροθέτηση αυτή άφηνε στην απόλυτη δικαιοδοσία της Τουρκίας τη σημερινή ανατολική και δυτική Θράκη και ολόκληρη τη Μακεδονία».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ΄, σ. 350.

